

PETER SKAUTRUP
21. januar 1896–5. august 1982

PETER SKAUTRUP

21. januar 1896–5. august 1982

Jens *Peter* Andreas Skautrup blev født i Grove sogn, men voksede op i Tvis sogn i den lille landsby Skautrup (som han senere tog navn efter), hvor hans far var enelærer. Hans mor var fra nabosognet Hodsager. Hans og familiens hjemegn var således Hardsyssel, de ødste hedeegne i Danmark, og han hang alle sine dage ved egnen med stor kærlighed. Den spiller en central rolle i hans produktion, og han abonnerede på det lokale blad til sin død for at kunne følge med i nyhederne derfra.

Det var noget af en tilfældighed, at han kom til at studere. Han var lille og spinkel, og da han var færdig med skolen, gik han de første par år hjemme og hjalp faderen. Da sognets beboere begyndte at undre sig over, at drengen ikke skulle bestille noget, søgte han ind ved postvæsenet. Det viste sig imidlertid, at posthuset i Struer alligevel ikke skulle have nogen ny elev det år, og så var den vej lukket. Senere spekulerede Skautrup ofte på, hvordan hans liv mon ville have formet sig, hvis han var blevet postbud. Imidlertid blev det så besluttet, at han skulle være lærer som faderen, og han blev tilmeldt et seminarieforberedende kursus, men afrejsen blev udskudt nogle dage, da hans logi ikke var helt i orden. Værelset skulle først kalkes. Under et afskedsbesøg sagde en bekendt af familien til ham, at han egentlig syntes, Skautrup skulle være student, og viste ham en annonce fra det nystartede Høng Studenterkursus. Det satte myrer i hovedet på den unge Skautrup. Faderen bøjede sig, og Skautrup kom til Høng et par måneder efter skoleårets begyndelse. Herfra tog han så 1915 matematisk studentereksamen.

Han begyndte straks at studere ved universitetet. Hans fag var dansk, historie og engelsk. Det sidste synes ikke at have interesseret ham, i hvert fald kunne han kun engelsk til husbehov; han læste det ugerne og undgik så vidt muligt at tale det. Den levende interesse for historien mærkes derimod i alt, hvad han har skrevet. Men hans hovedfag var jo dansk, og hans hovedlærer var Verner Dahlerup, der 1896 havde udgivet en ret kortfattet og tør dansk sproghistorie. Det fortælles, at Dahlerup engang efter en eksamination i timen hånligt sagde til Skautrup: »Hæ, og sådan en vil studere sproghistorie«, og at Skautrup derefter ikke mere viste sig i hans auditorium. Var det mon denne episode, der vakte jydens trods og stædighed og for alvor sporede ham ind på hans senere bane?

I hvert fald viste han sine evner allerede i sit speciale. Det var en undersøgelse af de dialektale træk i et håndskrift af Jyske Lov Am 286 fol i forhold til de nulevende jyske folkemål. Det blev trykt 1924 i Arkiv for nordisk Filologi; dengang en sjælden ære for et speciale.

1922 blev han så cand. mag. Han forsøgte sig aldrig ved skolen, men blev straks ansat ved tre projekter, der på den tid var i gang i København: Ordbog over det danske sprog, Traps Danmark og udgivelsen af de gamle landskabslove.

Ved ordbogen avancerede han allerede i 1924 til medredaktør, og han nåede at

redigere adskillige spalter i bind VI–X, inden han 1928 flyttede til Århus. Han lærte i den tid ordbogsarbejde til bunds og kunne 30 år senere, næsten efter hukommelsen, nedskrive redaktionsregler for den jyske ordbog.

Også for Traps Danmark bevarede han interessen, og i løbet af 50'erne og 60'erne redigerede han sammen med Niels Nielsen og Terkel Mathiasen den stærkt udvidede 5. udgave (15 bind). Han fik her brug for sit store kendskab til lokalhistorien overalt i landet, og han anvendte megen tid på at sikre korrektheden af alle oplysninger.

Det største arbejde nedlagde han dog i landskabslovene, hvor han påtog sig udgivelsen af Jyske Lov og Eriks sjællandske Lov. Kun den, der selv har prøvet det, kan forestille sig, hvilket kolossalt arbejde det er, og hvilken omhu det kræver, at sammenligne henholdsvis 240 og 93 håndskrifter med hinanden, udarbejde deres stemma, udvælge de bedste til trykning og forsyne dem med variantapparat bogstav for bogstav. Skautrup havde håndskrifterne indlåst i et skab og tog dem frem et for et til den minutiøse gennemgang.

Samtidig med at den nybagte cand. mag. gik i lære ved disse udgivelser, udarbejdede han sit første betydningsfulde, helt selvstændige arbejde. Det var en prisopgave, udskrevet af Københavns Universitet, en beskrivelse af en dansk dialekt. Det er jo ikke megen tid der gives til besvarelse af en prisopgave, i særdeleshed ikke, når arbejdet skal gøres i fritiden, og det blev da også først færdigt i sidste øjeblik ved meget nattearbejde. Det var sin barndomsdialekt han beskrev med moderen som hovedmeddeler. Metoden han benyttede var ganske ny i dansk dialektologi. Han søgte at optegne hele dialektens ordforråd og samlede redegørelsen efter emner: bygninger, indbo, vejr og vind, dyr, blomster, mennesker, mad, klæder, sygdomme, dagens og årets arbejder, sæd og skik, glæde og sorg, navne, tænke og tale, krybe, gå, trave, rende osv. osv. – Opgaven blev udgivet som Et Hardsysselmål I–IV 1927–30 og V 1979, og kom til at danne mønster for og være hjælpemiddel ved mange senere dialektoptegnelser. Men ingen har kunnet efterligne Skautrup i det bedste ved bogen. Under gennemlæsningen forbløffes man over, hvordan Skautrup på én gang ser dialekten indefra, véd, hvor vid horisonten er, kender følelser, meninger og anskuelser, kender det daglige arbejde, kender sorg og glæde og højtidsstunder, og dog samtidig er i stand til at stille sig udenfor og ovenover og beskrive det altsammen med videnskabsmandens rolige overblik. Det er imponerende.

Et andet arbejde fra denne første tid, Hardiske Mål, blev aldrig fuldført. Der udkom bind I Hardiske sprogkilder 1930, en minutiøst grundig gennemgang af skriftlige kilder til hans vestjyske dialekt fra de ældste tider, og bind II, 1. hæfte 1942 Kildekritiske forudsætninger. Det var vistnok tænkt som hans disputats, og det menes at have pint ham længe, at han ikke fik doktorgraden.

I 1928 kom han så til Århus som lærer ved universitetsundervisningen i Århus med titelen docent. Denne undervisning begyndte i lejede lokaler med én professor (i filosofi) og et ringe antal humanistiske lærere. I 1934 fik han titelen professor i nordiske sprog. – Det siges, at man i Århus i begyndelsen var lidt betænkelig ved den ukendte unge mand, hvis offentliggjorte produktion endnu var lille. Men man fik den beroligende oplysning: »I har fået vores bedste mand«.

Dette var ingen usandhed, og man kom ikke til at fortryde det. Han kastede sig med iver ind i opbygningen af universitetet. Pionererne i Århus havde ofte den fornemmelse, at man ved universitetet i København så ned på dem. Intet skulle derfor være ringere end i København, helst bedre og gerne anderledes. En måde at gøre det anderledes og bedre på var opbygningen af institutter. I 1932 oprettede Skautrup derfor sit Institut for jysk sprog- og kulturforskning. I begyndelsen var det hovedsagelig et hoved på et brevpapir, senere også et skilt på en dør, bagved hvilken der befandt sig nogle få seddelsamlinger. Men herfra foregik der en livlig udgivervirksomhed. Allerede 1931 havde han udgivet Jacob Madsen Aarhus' *De Literis Libri Duo*. 1932 startede han tidsskriftet *Sprog og Kultur*, hvori han offentliggjorde et stort antal af sine artikler og anmeldelser. Han udgav en serie jyske dialektdigte og -fortællinger, en række dialektbeskrivelser af forskellige forfattere og *Ribehåndskriftet af Jyske Lov* med oversættelse, ordbog og fyldig kommentar.

Men det egentlige mål var dog en jysk dialektordbog til afløsning af Feilbergs gamle. Han fik kontakt med mange interesserede over hele Jylland, bl.a. gennem sine mange foredragsrejser, så samlingerne stadig voksede, og han fik efterhånden uddannet forskere, der kunne hjælpe til. I 1952 mente han, tiden var moden til at tage fat på arbejdet, og han indsendte en ansøgning om økonomisk støtte, bilagt en plan, hvorefter ordbogsarbejdet skulle tage ti år, hvoraf fem til supplerende indsamling og fem til selve redaktionen. Hans optimisme var mange gange forbløffende. Det skulle da heller ikke gå så let. En dialektordbog er hverken en ensproget eller en tosproget ordbog, men en mangesproget. At indsamle og redigere alle jyske dialekters samlede ordforråd med udtale, bøjningsformer og betydningsnuancer er et overvældende arbejde, og de forskellige medarbejdere syntes aldrig, de havde materiale nok. Men Skautrup blev stædigt og utrætteligt ved og pressede på og pressede på, indvendinger gik hen over hovedet på ham. – I dag har Jysk Institut flere millioner ordsedler, tusindvis af spørgelister udfyldt af frivillige meddelere, hundreder af udarbejdede dialektkort og et stort båndarkiv. Hæfte 1 af ordbogen udkom dog først 1970, efter at Skautrup i sit otium fra 1966 havde fået tid til selv at arbejde direkte med redaktionen, noget han fortsatte stille og ihærdigt med til sin dødsdag, trods de skuffelser 70'ernes svigtende økonomi gav ham.

Ordbogen, som han aldrig så fuldført, var vel nok Skautrups hjertebar. Og måske var den blevet færdig i hans tid, hvis han ikke havde påtaget sig et andet arbejde, som groede og voksede til det blev et monumentalt storværk, der vil bevare hans navn langt ud i fremtiden.

I besættelsestiden med dens nationale samling, opstod tanken om en fyldigere dansk sproghistorie til afløsning af Dahlerups forældede fra 1896. Initiativet kom fra Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Nationalt sindet som Skautrup var, sagde han ja til opgaven, og allerede 1943 kunne han sætte punktum for første bind, som udkom 1944 og vakte berettiget opsigt langt uden for fagfolks kredse. Bindet dækkede tiden til 1350, og opgaven var endnu forholdsvis let, fordi kildematerialet var forholdsvis lille og de allerede eksisterende undersøgelser forholdsvis mange. Senere blev arbejdet ulige vanskeligere. Jo nærmere vi kommer

vor egen tid, jo mere vokser kildematerialet, til det synes helt uoverskueligt, og væsentlige sider var helt uundersøgte af forskerne. Skautrup måtte da selv tage fat. Helt alene var han dog ikke; han havde i perioder gode medarbejdere, som foretog delundersøgelser for ham, deriblandt især nuværende professor Niels Åge Nielsen, hvis resultater visse steder er kommet ordret med i sproghistorien. Men langt det meste lavede han selv. Han havde sine øjne alle vegne og på alle sider af det danske sprog. Han samlede læg på læg med avisudklip, notitser, artikler og undersøgelser, for så en dag, når tiden kom, at tage dem op og forme dem til et kort, overskueligt og koncist afsnit. Selve renskrivningen af en manuskriptside kunne tage en hel dag, alt skulle stå klart og uantasteligt. Men forarbejdet til en side strakte sig over måneder, ja somme tider år. Han foretog tidkrævende undersøgelser af ortografien i 1500-, 1600- og 1700-tallets skrifter, og resultatet blev sat med petit. Han gennemlæste en ældre, relativt ukendt skribents samlede værker, og resultatet blev fire-fem liniers prægnant karakteristik. Han læste avisledere i mængder for at kunne beskrive deres sprog.

En forudsætning for, at han kunne gennemføre dette kæmpeværk, var, foruden hans enorme flid og allerede store viden, hans sjældne evne til at kunne arbejde med detaljerne uden at tabe helheden af syne og uden at miste overblikket. Mange forskere holder sig helst til de store linier, andre fortaber sig i detaljer. De er få, der mestrer begge dele. Skautrup gjorde det. Og selv om bogen svulmede op fra to bind til fire tykke bind (I 1944, II 1947, III 1953, og IV 1968 + V registerbind 1970) er planen for de enkelte kapitler, deres indhold og rækkefølge fastholdt værket igennem.

Endnu et par ting gør Sproghistorien bemærkelsesværdig. Man skulle på forhånd tro, at bogens væld af konkrete oplysninger og de koncentrerede, prægnante karakteristikker måtte gøre den til tung læsning. Men det er aldeles ikke tilfældet. Tværtimod er den skrevet i en næsten gylden prosastil, der gør læsningen til en nydelse.

Mest overraskende for den, der har læst andre og andre landes sproghistorier, er det dog, at sprogets historie aldrig står alene. Overalt mærker man, at Skautrup ikke blot var sprogforsker, men også historiker. Hele tiden inddrages den historiske, kulturelle og sociale og også materielle baggrund for sprogets udvikling og forandring. Det findes næppe i nogen anden sproghistorie.

Nutidens unge kan somme tider tage afstand fra den nationalromantiske tone, ja nationale stolthed, der farver fremstillingen. De kender ikke baggrunden i besættelsestiden og endnu mindre Skautrups egen vestjyske baggrund, hvor 1864 endnu var levende.

Sandt er det dog, at Skautrups videnskabelige syn helt blev formet i hans læreår i 20'erne. 30'ernes strukturalisme, som betød så meget i København, også for dialektologerne, stod han helt uforstående overfor, endnu mere efterkrigstidens mange ny lingvistiske discipliner og teoretiske diskussioner. Dog kunne 70'ernes sociolingvistik sikkert have sagt ham noget; en af hans allerførste artikler Om Folke- og Sprogblanding i et vestjysk Sogn, 1921, er faktisk et af vore første eksempler på en sociolingvistisk undersøgelse.

Det er ikke muligt her at opremse alle Skautrups mindre artikler, selv om

mange af dem er vægtige og betydningsfulde, eller at omtale hele hans øvrige mangesidede virke.

Det skal dog nævnes, at han var meget aktiv ved retskrivningsændringen i 1948 og udformede de nye regler. Han var en drivende kraft ved oprettelsen af Dansk Sprognævn 1955 og var dets første formand til 1961. Han var rektor for Aarhus Universitet 1953–1955. Han var præsident for Det lærde Selskab i Århus 1958–1961. Han var medlem af et utal af videnskabelige udvalg og videnskabelige selskaber i Danmark og i det øvrige Skandinavien. Han modtog flere ærespriser og blev udnævnt til æresdoktor – i Sverige.

Et usædvanlig langt liv, fuldt af lykkeligt virke, og også med ydre anerkendelse, afsluttedes med hans død 5. august 1982.

K. Ringgaard
professor, dr. phil.